

УДК 658.016:316.334.2

Митяй О.В.*кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри економічної теорії та комерційного і трудового права
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини***Хлистуєн О.А.***викладач кафедри економіки, фінансів та фінансово-економічної безпеки
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини***НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ
ДОСЯГНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВАМИ****SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL CRITERIA FORMATION MECHANISM
FOR ACHIEVING ECONOMIC SECURITY****АНОТАЦІЯ**

У статті розкрито складові організаційно-економічного механізму фінансово-економічної безпеки, окреслено шляхи раціонального використання економічних ресурсів аграрних підприємств, зазначено стратегічні фінансові бізнес-інтереси підприємств, визначено широке коло факторів, під впливом яких механізм економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери підлягає негативним перетворенням.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, агропромисловий комплекс, механізм, фінансово-економічна безпека.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты составляющие организационно-экономического механизма финансово-экономической безопасности, определены пути рационального использования экономических ресурсов аграрных предприятий, указаны стратегические финансовые бизнес-интересы предприятий, определен широкий круг факторов, под воздействием которых механизм экономической безопасности предприятий агропродовольственной сферы подлежит негативным преобразованиям.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, агропромышленный комплекс, механизм, финансово-экономическая безопасность.

ANNOTATION

In the article the components of organizational and economic mechanism of financial and economic security, outlines ways of rational use of economic resources of agricultural enterprises set strategic financial business interests of enterprises and the wide range of factors under which the mechanism of economic security companies agri areas subject to negative change.

Keywords: organizational and economic mechanism, agriculture, machinery, financial and economic security.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На даному етапі розвитку економіки все більшого значення набуває питання розширення ділових зв'язків між учасниками економічної діяльності, оскільки ємність національного ринку є невисокою і підприємства вимушені виходити на зовнішні ринки збуту, що супроводжується великою кількістю небезпек та ризиків. Унаслідок посилення конкурентної боротьби на ринку та необхідності впровадження комплексного підходу до захисту інтересів суб'єктів господарювання виникло питання формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами присвячено велику кількість наукових робіт як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких С.М. Ілляшенко, М.Х. Мескон, Л.І. Федулова, О.Ф. Балацький, І.О. Крюкова, Т.В. Шабатура, Є.В. Лапін, Ф. Тейлор, Л.Г. Мельник, І.Ю. Гришова, В.В. Кужель [1-7] та інші, проте проблема формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами так і залишається нерозглянутою.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У працях науковців увага зосереджується на особливостях функціонування підприємства вже при настанні кризових ситуацій та/або при загрозі оголошення його банкрутом. Особливе місце займають майнові та процесуальні моменти банкрутства підприємства. Проте вони не розглядають такий важливий аспект діяльності підприємств, як системна робота з попередження і недопущення небезпечних ситуацій, не враховують стратегічний бік даного питання. Проблема досягнення економічно безпечного стану підприємства за ринкових умов та його підтримка досліджені у працях вчених далекого зарубіжжя, які розглядали її у контексті стратегічного управління підприємством (І. Ансофф, А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд) і системи контролінгу (Е. Майер, Д. Хан). Їх висновки не можна розглядати як універсальні навіть щодо різних країн з розвинутою ринковою економікою. Особливості функціонування підприємств за перехідної економіки ними не досліджені.

Отже, існує потреба у системному дослідженні теоретичних і прикладних засад механізму досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства з урахуванням його стратегічного аспекту та використанням вітчизняних і зарубіжних розробок.

Постановка завдання. Основною метою статті є розробка теоретичних і методичних засад для створення, впровадження і використання

в межах підприємства комплексної системи управління, націленої на досягнення та підтримку власної економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклик сьогодення диктує нові умови функціонування підприємств агропродовольчої сфери, що певним чином пов'язані із новими можливостями, що відкриваються для аграрного бізнесу у зв'язку із підписанням Згоди про Асоціацію з ЄС. Відомо, що міжнародні економічні перспективи не лише надають можливості для виходу вітчизняної продукції на міжнародні ринки та використання європейських ресурсів, а також формують нові правила гри на світових ринках та генерують нові ризики, перевіряють конкурентоздатність вітчизняної продукції та її відповідність світовим стандартам, активують зацікавленість представників малого та середнього бізнесу агропродовольчої сфери до міжнародної співпраці. Проте заперечливе економічне становище багатьох підприємств, що погіршується відсутністю налагодженої логістики та інфраструктури агропродовольчої сфери, хронічно невдалими реформами та відсутністю адекватної державної підтримки, актуалізує об'єктивну необхідність створення дієвих організаційно-економічних механізмів фінансово-економічного захисту підприємств агропродовольчої сфери з метою реалізації внутрішнього ресурсу, нарощення ринкової вартості бізнесу агропродовольчої сфери на тлі відкриття нових можливостей, підвищення конкурентоспроможності та піднесення галузі в майбутньому періоді.

Без сумніву, організаційно-економічний механізм фінансово-економічної безпеки є настільки масштабним і комплексним, що повинен включати такі складові, які за своєю сутністю мають окреме значення і для розвитку агропродовольчої сфери, і для розвитку суспільства. Ми маємо на увазі продовольчу та екологічну складову, що повинно враховуватися у впровадженні організаційно-економічного механізму, оскільки без цього не можна домогтися комплексності на декількох рівнях композиції захисту та мінімізації впливу ендегенних та екзогенних ризиків. Так, за оцінками експертів, країна, що в змозі виважено та стратегічно вирішити проблеми продовольчої безпеки в агропродовольчій сфері, закладе основу для свого економічного розвитку в довгостроковій перспективі, оскільки виробництво якісних продуктів споживання, запасів води та джерела енергії залишаються актуальними проблемами в світовому масштабі. Ситуація на глобальному ринку продовольчих сил динамічно змінюється, що безпосередньо впливає на потенціал розвитку вітчизняних підприємств агропродовольчої сфери, головним завданням яких залишаються потреба в інвестиційному забезпеченні, тісна вертикальна інтеграція та прибутковість агропродовольчої сфери. Завдяки цьому країна зможе нарощувати внутрішнє споживання продукції агропродовольчої сфери та обсяги експорту,

отримати доступність до нових технологій, страхового та кредитного забезпечення бізнесодиниць, забезпечити реалізацію трудового потенціалу та активізувати соціальної відповідальності бізнесу в агропродовольчій сфері, що може стати потужним поштовхом для аграрного майбутнього України та захисту фінансових інтересів її бізнесу.

Раціональне використання економічних ресурсів аграрних підприємств, необхідних для виконання місії аграрного бізнесу, досягається у першу чергу шляхом запобігання загроз негативних впливів на економічну безпеку основних функціональних цілей господарської діяльності, що передбачає [1, с. 17]:

- забезпечення економічної ефективності та фінансовій стійкості підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу суб'єкта господарювання;
- ефективність менеджменту підприємства, оптимальність його організаційної структури;
- високий рівень кваліфікації та інтелектуального потенціалу персоналу підприємства;
- забезпечення екологічності підприємства, мінімізація руйнівного впливу результатів виробничої діяльності на стан навколишнього середовища;
- правову захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- високий рівень інформаційного забезпечення роботи всіх служб, захисту інформаційного середовища підприємства та комерційної таємниці;
- забезпечення захисту комп'ютерних систем;
- гарантування безпеки персоналу, капіталу, майна і комерційних інтересів підприємства [2, с. 103].

Реалізація вищевказаних функціональних завдань економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери є необхідним елементом механізму економічної безпеки, виконання покладених на нього вимог, дієвості в складних умовах та успішного функціонування. У той же час дія кожного з цих функціональних елементів базується на принципах економічної доцільності та, у свою чергу, має власні структурні складові, оптимальне формування та впровадження яких є однією із важливих частин процесу здійснення організаційно-економічного забезпечення економічної безпеки.

Усі ці проблеми, на наш погляд, потребують своєчасного вирішення і повинні бути втілені у дворівневий організаційно-економічний механізм фінансово-економічної безпеки, де на першому рівні повинні вирішуватися проблеми захисту підприємств агропродовольчої сфери, а другий рівень повинен доповнювати механізм вирішення галузевих проблем у просторовому та ресурсному їх забезпеченні. На наш погляд, проблеми на рівні національної економіки пови-

нні розглядатися окремо, у контексті врівноваження економічного та соціального її розвитку, та в організаційно-економічному механізмі урахуватися як чинники та фактори зовнішнього середовища, не дивлячись на їх високу динаміку в сучасних умовах трансформації, оскільки на підприємстві немає безпосередньо важелів управління цими факторами. Так, за визначенням Організації економічного співробітництва і розвитку, аграрне виробництво визнано діяльністю, яка забезпечує різні результати: створює не лише товари (продукти харчування, корми, волокно і біопаливо), але й продукти нетоварного характеру, такі як продовольча безпека, агроландшафт, збереження пам'яток культурної спадщини, котрі є суспільними благами. Завдяки цьому агропродовольча сфера є унікальним інструментом сталого суспільного розвитку, оскільки вона сприяє цьому розвитку як вид економічної діяльності, джерело доходів і постачальник екологічних послуг [4, с. 43].

Надання економічної безпеки підприємству – це постійний циклічний процес, який забезпечується підбором засобів та систем організації їхнього виконання та контролю, що в процесі використання організаційно-економічного механізму та неодмінного його удосконалення під впливом факторів внутрішньої та зовнішньої середовища дає змогу досягати високих значень рівня економічної безпеки підприємства [3, с. 38].

Представлений механізм економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери може підлягати подальшим трансформаціям та доповненням згідно проведення досліджень особливостей функціонування їх фінансово-економічної діяльності в сучасних ринкових умовах та динаміки змін факторів зовнішнього середовища.

Цільовим орієнтиром функціонування зазначеного механізму є максимізація ринкової вартості бізнесу в агропродовольчій сфері, піднесення галузі та вихід конкурентноздатної продукції на світові ринки. Вихідною домікантою визначено стратегічні інтереси бізнесу агропродовольчої сфери, що трактується як різноманітність стратегічних завдань, характеризує їх як пріоритет його розвитку, а з іншого боку – віддзеркалюють характер економічних відносин бізнесу та його вимоги у перспективному та стабільному розвитку в динамічному ринковому середовищі.

Деякі науковці визначають стратегічні фінансові бізнес-інтереси підприємств як форми прояву першорядних економічних вимог підприємств до нормативно-правових, організаційних та управлінських контурів агропродовольчої сфери та активації стимулів щодо забезпечення фінансової рівноваги підприємств через зростання його ринкової вартості та отримання лідерських позицій на світових продовольчих ринках [5, с. 250].

Однією із *центральної передумов* формування механізму економічної безпеки підпри-

ємств агропродовольчої сфери видається прояв економічних ризиків у системі захисту, що характеризують конфлікт у взаємовідносинах зовнішнього середовища та стратегічних бізнес-інтересів підприємств та заперечують досягнення цільових показників стратегічного розвитку під дією полярних факторів негативного або позитивного впливу на можливість реалізації стратегічних інтересів підприємств через пряму або посередню шкоду їх економічної діяльності.

У цьому контексті механізм економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери повинен включати систему діагностики та ризик-менеджменту, що мусить забезпечувати у межах самого підприємства оперативні рішення щодо управління ризиками як зовнішньої, так і внутрішньої середовища.

У науковій літературі визначено широке коло факторів, під впливом яких механізм економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери підлягає негативним перетворенням і які головним чином пов'язані із стабілізацією фінансової рівноваги. До них відносять: оптимізацію розподілу чистого прибутку підприємств; залучення необхідного обсягу запозичених джерел формування фінансових ресурсів; удосконалення системи «взаємозв'язок витрат, об'єму реалізації та прибутку»; операційний леверидж; фінансовий леверидж; мінімізацію середньозваженої вартості капіталу; оптимізацію структури капіталу; збалансування інвестиційних потоків та їх синхронізація за часом та за обсягами; нормування основних елементів виробничого (оборотного) капіталу тощо [7, с. 171]. Інші літературні джерела доповнюють вищевказані фактори ще такими: зниження темпів економічної динаміки агропродовольчої сфери, збільшення темпів інфляції, висока амплітуда курсів валют, динаміка зміни кон'юнктури продовольчих ринків, рівень криміногенного середовища, страхові випадки, фактори форс-мажорної групи тощо [6, с. 185].

Отже, на механізм економічної безпеки підприємств покладено функції надання структурним економічним процесам ознак керованості та організаційності, визначати стратегічні орієнтири та конкурентні переваги вітчизняних підприємств, мобілізувати економічні резерви та сприяти подальшій їх реалізації, отримання нових компетенцій з метою нарощення ринкової вартості бізнесу. Зазначимо, що більшість з них знаходиться у площині управління структурою капіталу підприємств, що визначає систему діагностики та управління захистом економічних інтересів підприємств агропродовольчої сфери. Виходячи зі змістового осмислення, проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери головним чином пов'язані із формуванням фундаментальної та багатоаспектної економічної категорії – капіталу підприємств, який визначено як «складна структура, що складається з неоднорідних індивідуальних капіталів» [2, с. 104].

Теоретико-методологічні засади оптимізації структури капіталу підприємств агропродовольчої сфери є підґрунтям прийняття управлінських рішень щодо захисту та реалізації потенціалу підприємства у довгостроковій стратегічній перспективі, що включає внутрішні механізми управління комерційних та фінансових ризиків. На нашу думку, проведене дослідження дозволяє виокремити головні критерії ефективності механізму економічної безпеки підприємства в довгостроковому періоді: рентабельність власного капіталу та економічна рівновага, що характеризує раціональність і виваженість управління економічними ресурсами та створює підґрунтя для досягнення стратегічних цілей підприємства у довгостроковому періоді.

Зниження рентабельності власного капіталу змінює середньозважену вартість загального обсягу ресурсів підприємства, що, у свою чергу, відповідним чином відбивається на ставках за короткострокові та довгострокові залучені ресурси, вартості власного капіталу, що інвестовано в аграрне виробництво, та призводить до зниження ринкової вартості бізнесу в агропродовольчій сфері. Ця теза дуже своєчасна у контексті економічної безпеки під час активного залучення кредитів підприємствами агропродовольчої сфери, оскільки для галузі із сезонністю виробництва є об'єктивна необхідність у кредитних ресурсах, тоді як перевищення процентних ставок за залучені ресурси над рентабельністю активів призводить до підвищення ризиків банкрутства та від'ємної рентабельності власного капіталу.

Як наслідок, зниження рентабельності власного капіталу призводить до десинхронізації матеріальних і фінансових потоків, зростання рівня ризиків діяльності підприємств та порушує економічну рівновагу через коло багатьох факторів: втрату ринкових позицій, зниження обсягів аграрного виробництва і продажу продукції, втрату фінансової стабільності та доступності до кредитних ресурсів товаровиробників, недостатній обсяг сировинної бази та недостатнє завантаження виробничих потужностей, невідповідність якості продукції агропродовольчої сфери світовим стандартам тощо. Саме тому економічна рівновага підприємства є втіленням ефективних управлінських рішень у площині економічної безпеки та оптимального управління економічним потенціалом підприємства, на відміну від фінансової безпеки, що втілює лише ефективність управління фінансовими потоками та їх збалансування в оглядовому періоді з метою задоволення фінансових інтересів власників.

Також механізм економічної безпеки повинен відзеркалювати цільові показники досягнення стратегічної рівноваги, що повинна включати ринкові важелі досягнення конкурентоспроможності продукції аграрного виробництва на зарубіжних продовольчих ринках, реалізацію соціально-економічної складової,

що базуються на захисті розвитку аграрного сектора національної економіки, ефективну державну підтримку аграрного сектора як пріоритетної галузі національної економіки, інноваційно-інвестиційне забезпечення, ефективне використання трудового потенціалу тощо.

Висновки. Встановлено, що серед функціональних складових економічної безпеки підприємства фінансова та соціальна складові є ключовими, що характеризують стан захищеності фінансових та соціально-економічних інтересів підприємства в процесі їх реалізації, а питання фінансового забезпечення підприємства та соціального захисту в умовах відновлення посткризової економіки набуває першочерговості та пріоритетності у вирішенні проблем економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери. Розроблено механізм реалізації економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери, що являє собою сукупність функціональних елементів, за допомогою яких будуть вирішуватися завдання щодо зниження витрат, збільшення доходів, уникнення або мінімізації економічних ризиків, підтримки конкурентоспроможності продукції та ринкових позицій, нарощення економічного потенціалу, ґрунтуючись на поєднанні ресурсної та вартісної концепцій, визнанням яких є те, що головним фінансовим інтересом підприємства є зростання ринкової вартості бізнесу крізь призму ефективного управління економічними ресурсами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гришова І.Ю. Розробка заходів управління ризиками фінансової безпеки підприємства / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету: науково-методичний журнал. Серія: фінанси і кредит. – 2012. – № 2. – С. 15-21.
2. Гришова І.Ю. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Облік і фінанси. – 2013. – № 1. – С. 99-105.
3. Кужель В.В. Соціальна складова економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / В.В. Кужель // Вісник КіБіТ. Науковий журнал. – 2014. – № 3(25). – С. 37-47.
4. Крюкова І.О. Формування фінансової безпеки агропромислових підприємств / І.О. Крюкова // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 4(58). – С. 41-45.
5. Чернявська Т.А. Антикризове управління підприємств транспорту в умовах турбулентності // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, вип. 18, Ч. II. – Кіровоград: КНТУ, 2010. – С. 247-252.
6. Chernyavskaya T.A. Negative factors that impede the development of transport in Ukraine // Економічний вісник Донбасу. Economical herald of Donbas quarterly. – 2010. – № 4(22). – С. 185-187.
7. Shabatura T. Financial mechanism of economic security company / I. Grishova, A. Galitsky, T. Shabatura, S. Stoyanova-Koval, V. Zamlynsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference «Science and Society» held SCIEURO in London 20-21 March 2013. – P. 160-180.